

Eigendom van cultuurvoorwerpen

Zoeken naar een juridisch kader

tekst MAURO SMIT | vertaling RAÚL VAN DIJK ESCORIZA

Heeft u ooit een tweedehands fiets gekocht die later gestolen bleek te zijn? Dan zijn er vrij duidelijke regels; u geeft de fiets terug aan de rechtmatige eigenaar als die zich meldt binnen een bepaalde tijd. Heeft u echter geen fiets, maar kunst of een ander cultuurobject aangeschaft waarvan later blijkt dat het geroofd is, dan is die situatie een stuk complexer: in tegenstelling tot een fiets behoudt kunst, ook na verloop van tijd, zijn waarde.

Onderzoeker en jurist Evelien Campfens, gelieerd aan het *Grotius Center International Legal Studies* en de anderhalf jaar geleden opgerichte onderzoeksgroep *Museums, Collections and Society* (beide Universiteit Leiden), onderzoekt dit thema in haar proefschrift: “Voor de meeste juristen is eigendom een nogal ‘absoluut’ concept, er is één rechtmatige eigenaar en dat is het.” Toen Evelien jaren geleden in Griekenland woonde, raakte ze geïntrigeerd door de casus van de Elgin Marbles, een collectie marmeren sculpturen uit het Parthenon en de Akropolis die sinds 1816 in het British Museum worden tentoongesteld. Mede hierdoor besloot ze zich te specialiseren in internationaal erfgoedrecht, een relatief nieuw rechtsgebied: “Vooral de dynamiek van het werken op het snijpunt van erfgoed en rechtsregels, sprak mij aan.”

“Er zijn wereldwijd veel gevallen van illegaal ontvreemde cultuurvoorwerpen in legaal bezit”

Een scène uit de Hollywood blockbuster *Black Panther*, met daarin aandacht voor de grote hoeveelheden Afrikaanse roofkunst in Westerse musea. [Foto: Universal Studios].

Erfgoedtitel

In haar proefschrift *'Whose cultural objects? Justice and injustice in looted art matters'* duikt Campfens in de uiterst complexe wereld van geroofde kunst en illegaal verkregen cultuurvoorwerpen. Campfens: "Er zijn wereldwijd veel gevallen van *illegaal ontvreemde* cultuurvoorwerpen in *legaal bezit*. Tijdens mijn voormalige baan bij de Restitutiecommissie heb ik deze paradox en de rechtsonzekerheid die dat veroorzaakt, in de praktijk ervaren. In de conclusie van mijn proefschrift (onlangs gepubliceerd in de *Netherlands International Law Review*) pleit ik voor de ontwikkeling van een 'erfgoedtitel' naast een eigendomstitel. Voor de bepaling van de juridische status van cultuurgoederen zijn niet alleen de regels over gestolen eigendommen van belang, maar ook de culturele betekenis van een kunstvoorwerp, als 'identiteitsdrager'. Een koper van een kunstobject kan zo volgens lokale rechtsregels weliswaar de rechtmatige eigenaar zijn, maar dat wil niet zeggen dat de maker van het object of een ander met een band met dat specifieke object geen rechten heeft; anderen moeten die rechten respecteren."

Eigenaarschap

Als voorbeeld noemt ze de casus van het Chinese Boeddha-beeld met daarin het gemummificeerde lichaam van Zhanggong Zushi, een monnik die in de elfde eeuw leefde. Het beeld werd in 1995 geroofd uit een Chinees dorp, en kort daarna door een Nederlandse verzamelaar gekocht in Hong Kong, kennelijk zonder te weten dat het om een gestolen voorwerp ging. Toen het beeld voor een tentoonstelling werd uitgeleend, werd het beeld herkend door de Chinese dorpingen die vervolgens een rechtszaak aanspanden om het door hen als een god vereerde gestolen beeld terug te krijgen. De Nederlandse rechter die over de zaak moest beslissen, oordeelde in 2018 dat de zaak niet ontvankelijk was omdat de status van het Chinese dorp als rechtsgeldige eigenaar van het beeld onzeker was.

Volgens Campfens zou door de notie van een erfgoedtitel in zulke gevallen de kern van de zaak beter tot zijn recht komen: "Ook als ik niet als de rechtmatige eigenaar word erkend onder toepassing van nationaal

Een Chinees Boeddhabeeld met daarin het gemummificeerde lichaam van Zhanggong Zushi. Het werd in 1995 geroofd uit een Chinees dorp. [Foto: Drents Museum].

eigendomsrecht, maar het voorwerp wel mijn erfgoed of zelfs heilig voor mij is [in dit geval voor de Chinese gemeenschap], dan heb ik wel degelijk een direct belang bij het krijgen van toegang tot dat voorwerp. Het gaat dan niet zozeer om het beeld als gestolen waar maar om het beeld als symbool van een identiteit. Dat is een concept dat nauw aansluit bij bestaande juridische kaders op het gebied van mensenrechten.” De discussie over roofkunst zou volgens haar geholpen zijn bij een benadering waarbij de aandacht wordt verlegd van de onrechtmatigheid van gebeurtenissen in het verleden naar de belangen van de betrokkenen nu.

Bewustwording

Musea en andere spelers in de kunstwereld zouden zich ook meer moeten inspannen om de herkomst van kunstvoorwerpen te onderzoeken, aldus Campfens. “Richt de aandacht niet alleen op kwesties van authenticiteit, maar erken het belang van de eigendoms-geschiedenis achter een voorwerp”, benadrukt zij. “Maak een degelijk herkomstonderzoek tot voorwaarde voor de handel.”

Deze noodzaak voor dialoog over de oorsprong van museumcollecties is ook Hollywood niet ontgaan. Zo is er in *Black Panther* (2018) een confronterende museumscène waarin een zwart personage bij een bezoek aan een Afrika-tentoonstelling vraagt of hij de (witte) conservator zou mogen spreken. Deze komt kort daarna aangesjokt, en geeft de bezoeker droge feitjes over de geografische oorsprong en productie-data van de objecten. Vervolgens zegt de bezoeker dat hij graag de objecten uit handen neemt van het museum omdat hij er ook het een en ander over weet door zijn afkomst. Het zijn immers objecten van zijn Afrikaanse voorvaders. De conservator is verontwaardigd over het verzoek en roept dat de objecten niet te koop zijn. Waarna de bezoeker

“Kunst is vaak de belichaming van een culturele identiteit”

haar vraagt hoe de voorwerpen in het bezit van het museum zijn gekomen, en of daar een eerlijke prijs voor is betaald. Campfens: “Roofkunst is een gevoelig en beladen onderwerp. Een neutrale discussie is vaak bijzonder lastig omdat kwesties vaak verbonden zijn

De omstreden Elgin Marbles in het British Museum. De beeldhouwwerken werden tussen 1801 en 1804 door de verwoede kunstverzamelaar Lord Elgin van Athene naar Londen vervoerd. De Griekse regering heeft sinds 1990 meermaals gevraagd de beelden te retourneren. De Engelsen werken hier niet aan mee, met een decennialange diplomatieke patstelling tot gevolg. [Foto: Chris Devers, CC BY-NC-ND 2.0].

met historisch onrecht zoals de Holocaust of het koloniale verleden, waarbij vergelijkingen al snel mank lopen. Toch is voor een academische discussie en de ontwikkeling van nieuwe standaarden streven naar neutraliteit van belang. Kunst is vaak de belichaming van een culturele identiteit. Emoties zijn hierdoor onvermijdelijk.”

Disciplines verbinden

Geen van Campfens collega's aan de Leidse Rechten-faculteit was gespecialiseerd in erfgoed. Pas toen ze onderdeel werd van het *Centre for Global Heritage and Development* (onderdeel van de Leiden-Delft-Erasmus Alliantie) - waar ze nu onderzoeks-coördinator is van de *Heritage under Threat track* - trof ze erfgoed-specialisten uit allerlei andere academische velden. Campfens: “Ik zie mezelf niet als een hardcore wetenschapper: als jurist zie ik het tot mijn taak rechtvaardigere richtlijnen te ontwikkelen, waarvoor de input uiteraard uit het veld zelf komt. Deze richtlijnen kunnen ook een kader vormen voor andere disciplines. De LDE-Alliantie en haar *summer schools* over dit onderwerp, zijn hiervoor van grote waarde geweest.”

Over de auteur:

MAURO SMIT is als zelfstandig erfgoedprofessional actief onder de naam ErfgoedInZicht. Hij is onder andere hoofdredacteur bij het Erfgoed Magazine.